

УДК 811.111'285.2-115

АНГЛІЙСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА ТА ЇЇ ТЕРИТОРІАЛЬНІ ДІАЛЕКТИ: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ

Демків Ю.М.

Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка

Стаття присвячена англійській літературній мові та її територіальним діалектам. Проаналізовано відмінність між термінами «літературна мова», «варіант», «просторіччя» та «діалект». Подано класифікацію місцевих діалектів сучасної британської англійської мови. Охарактеризовано основні фонологічні особливості найбільш поширених територіальних діалектів.

Ключові слова: британська англійська, літературна мова, діалект, просторіччя, варіант мови, акцент.

Постановка проблеми. Питання мовної варіантології і діалектології є актуальними в сучасній лінгвістиці. Науковці приділяють значну увагу розгляду територіальних діалектів. Загалом, дослідження діалектів англійської мови спрямовані на вивчення фонетичних особливостей діалекту. З огляду на те, що англійська є полінаціональною мовою, вона складається з національних і територіальних підсистем, обслуговує декілька національних спільнот, тому виникає необхідність порівняння підсистем національної мови (діалектів) із системою стандартного варіанта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами варіювання мови і діалектології займалися як вітчизняні лінгвісти – Ю. Жлуктенко, В. Бережнюк, В. Лабов, В. Скібіна, О. Черденченко, В. Гак, О. Семенець, М. Соколова, так і для зарубіжні дослідники – Ф. Соссюр, А. Елліс, Р. Кверк, Р. Макдевід, П. Траджил, Д. Крістал, А. Швейцер. Розмежовуючи поняття «мова» і «варіант мови» варто зазначити, що значний внесок в розвиток теорії варіювання внесли У. Вольфрам, Г. Степанов, Н. Семенюк, Д. Брозович.

Мета статті – дослідження фонетичних особливостей територіальних діалектів британської англійської мови. **Головною метою цієї роботи** є характеристика основних фонетичних особливостей східно-англійського, західно-англійського, південносхідно-англійського, південно-англійського, південнозахідно-англійського, валлійського, шотландського та ірландського діалектів.

Виклад основного матеріалу. Завдяки колонізації Британською імперією великої кількості територій англійська мова набула значного поширення в світі. Відтак вона стала національною в таких країнах як Великобританія, США, Канада, Австралія, Нова Зеландія. В Індії, країнах Африки, островах Атлантичного, Тихого та Індійського океанів англійська має офіційний статус.

Існування мови можливе в багатьох формах. Проте найважливішими формами мови є: *літературна мова, просторіччя і діалекти*. Якщо зобразити їх у вигляді піраміди, то діалекти будуть основою піраміди, серединою – наріччя, а вершиною – літературна мова [4, с. 31].

В наш час багато мовознавців розмежовують і протиставляють такі поняття як «літературна мова» і «діалект». Більшість мовознавців трактують мову як велику кількість діалектів, яким притаманні певні відмінності. Ці відмінності спричинені територіальними, соціокультурними особливостями, історичними чинниками, які призвели до варіативності і відхилень від стандартів у словниковому складі, орфографії, фонетиці і граматиці [1; 3; 6].

Літературна мова – це основна наддіалектна форма існування мови. Це – оброблена, унормована форма національної мови, яка існує в писемному і усному різновидах. Вона обслуговує культурне життя народу та всі сфери його суспільної діяльності: державні та громадські установи, пресу, художню літературу, науку, театр, освіту й побут людей [14]. Це вища форма національної

мови, ознака національної самостійності, носій і посередник культури і цивілізації. Літературна мова характеризується поліфункціональністю, універсальністю, нормативністю, уніфікованістю, стандартистністю, високою граматичною організацією, а також стилістичною диференціацією. Тобто мовні засоби і правила їх вживання відповідають загальноприйнятим орфографічним і граматичним нормам, прийнятими в суспільно-мовній практиці освічених людей. Саме норми є тією об'єднуючою ланкою в складній структурі літературної мови, яка надає їй характер впорядкованості, вибірковості і загальнообов'язковості [4, с. 35].

Сучасна лінгвістика розрізняє варіанти національної мови і її територіальні діалекти. Поширившись на території іншої держави, мова набуває специфічних фонетичних, лексичних, граматичних рис і стає особливим різновидом. У сучасному мовознавстві такі різновиди літературних мов прийнято називати *варіантом мови* (або *національним варіантом мови*) [1]. Термін «варіант» позначає стан відмінності, тобто неідентичності, літературної мови на національному рівні. Національні варіанти стають адаптованими видами літературної мови, що видозмінилися враховуючи потреби, традиції і умови певної нації. Стандарт англійської мови – це мова, яка викладається в школах і університетах, використовується засобами масової інформації, якою розмовляють освічені люди; це така форма англійської, яка є сучасною і літературною, по суті, є уніфікованою і загальноприйнятною, де б вона не використовувалася [6, с. 148].

Діалект, на відміну від літературної мови, використовується на певній обмеженій території/області. Літературна мова має надтериторіальний характер, оскільки вона вживається в багатьох регіонах.

Просторіччя, на відміну від літературної мови, складає усну народно-розмовну сферу мовної комунікації, і використовується тільки при неофіційному спілкуванні. Просторіччя є зрозумілими для всіх носіїв національної мови, на відміну від діалектів [3, с. 480].

Діалект – говір, мова, якою спілкуються між собою певна група людей пов'язаних між собою територією, фаховою або соціальною спільністю.

Відтак, розрізняють територіальний і соціальний різновиди діалектів. Найчастіше поняття діалект уживають у значенні територіального діалекту, натомість на означення соціального діалекту уживають термін «соціолект» [14].

У нашій статті ми зосередимо нашу увагу на терміні «*територіальний діалект*», який є різновидом мови, що характеризується відносною єдністю системи (фонетичною, граматичною, лексичною) і використовується як засіб безпосереднього спілкування в колективі, що знаходиться на певній обмеженій території. Характерною рисою територіального діалекту є відносна структурна близькість, цей різновид національної мови є засобом спілкування людей, які об'єднані спільною територією, матеріальною і духовною культурою, історичними і культурними традиціями [1; 4].

До специфічних особливостей діалекту лінгвісти, окрім лексики і граматики, зараховують акцент. Тому, зокрема, хочемо зосередити увагу на терміні «акцент». Варто зазначити, що «акцент»

використовується не лише на позначення наголосу в слові або фразі, але й для опису особливості вимови звуків мови людиною, що не володіє загальноприйнятою вимовною нормою певної мови. В цьому випадку акцент показує не тільки регіональну або соціальну ідентичність, але й особисту, специфічну і характерну для певного мовця фонетичну особливість вимови [4, с. 32].

Термін «місцевий акцент» використовується лінгвістами для характеристики діалектної вимови, відмінної від літературної вимовної норми певної мови. Проте термін «діалект», на відміну від терміна «акцент», є ширшим і не обмежується лише фонетичним аспектом мови, але включає ще й лексичний і граматичний аспекти. Діалект вважається різновидом мови, що використовується на певній території і відрізняється від стандартного варіанту наявністю певних структурних особливостей. Територіальні особливості діалекту можна охарактеризувати нестандартною вимовою звуків, слововжитком, граматичними формами і синтаксичними конструкціями [8, с. 136].

Мова Великобританії дуже багатогранна і неоднорідна. Сучасна англійська літературна мова складається з діалектів територій, що зараз є складовими частинами Об'єданого Королівства. Діалекти англійської мови систематизуються на основі регіонального критерію, відповідно до географічних зон півдня та півночі, а ті в свою чергу можна розподілити на конкретні підзони.

Класифікація сучасних англійських територіальних діалектів є досить важким завданням, оскільки межі діалектів є досить розмитими, а мовний стандарт все більше і більше проникає в сферу розповсюдження діалектної мови. А. Елліс зробив одну з найсерйозніших спроб класифікації, яка в цілому досить точно відображає діалектну палітру сучасної Великобританії і взята за основу багатьма діалектологами. Використовуючи схему А. Елліса, сучасні англійські діалекти можна класифікувати наступним чином: північні діалекти, середні діалекти (або діалекти Мідленду), східні діалекти, західні діалекти, південні діалекти [9].

П. Траджил запропонував наступну класифікацію сучасних територіальних діалектів: 1) Північ – північні і центральні діалекти; 2) Південь – східні і південно-західні діалекти [11].

М. Соколова подає дещо відмінну класифікацію: південні акценти; північні і центральні акценти; валійський акцент; шотландський акцент і північно-ірландський акцент [5].

Інтернет енциклопедія Wikipedia виділяє наступні великі групи діалектів, які в свою чергу поділяються на дрібніші підгрупи:

Північно-англійський (Nothern English), який включає *йоркширський діалект* (Yorkshire dialect) і позначився впливом мови вікінгів з характерною вимовою звуку /v/ замість /ʌ/; закінчення «-ing» вимовляється /in/; /p, t, k/ між голосними супроводжуються твердим приступом (glottal stop); у словах зі звукосполученням «al» – talk, call вимовляється звук /a:/; дифтонг /aɪ/ стає /ei/ – як у слові right /reit/ [11, с. 35].

Східно-англійський (East Midlands English) діалект також зазнав значного впливу мови вікінгів. Вимова діалекту суттєво відрізняється від англійської літературної вимови. Наприклад: «*It eent theirn; it's ourn!*» (*It isn't theirs; it's ours!*)

або «*Avya gorra wi'ya?*» (*Is the wife with you?*). Жителі східних регіонів часто заміняють слово «of» на «on». Наприклад, «*There were two on em*» (*There were two of them*) [14].

Західно-англійський (West Midlands English) діалект вважається найбільш віддаленим від англійської літературної вимови. Наприклад: слово «*yes*» носії діалекту вимовляють, як «*arr*»; місцева версія займенника «*you*» вимовляється /'jəv / *yow*, який римується з «*now*» [10, с. 108].

Південносхідно-англійський (East Anglian English) діалект наближений до англійської літературної вимови. Його притаманними рисами є: вимова дифтонга /əv/ як /v/; дифтонг /eɪ/ змінюється на монофтонг /e:/ або дифтонг /iə/; монофтонг /z:/ замінено звуком /ɔ:/; монофтонг /i:/ вимовляється як дифтонг /eɪ/, як у слові *fleece* /fleɪs/; глоталізація глухих проривних /p, t, k/; опускання гортанного /h/; наявність світлого /l/ у всіх позиціях; використання /f/ замість /θ/, а також /v/ замість /ð/; звучання /n/ замість /ŋ/ у закінченнях «-ing» [3, с. 479].

Південно-англійський (Southern English), включає відомий діалект кокні, що є характерним для робочого класу Лондону. Для нього характерними рисами є ігнорування звуку /h/, вимова /f/ замість /θ/, та /v/ замість /ð/; звук /ð/ в початковій позиції або зникає, або замінюється звуком /d/ – *them* / (d)em/; /p, t, k/ вимовляються з сильним придихом; /t/ стає африкатою, перед якою з'являється звук /s/ – *top* /tsɒp/ [5, с. 265-266].

Південнозахідно-англійський (West Country dialects) діалект зазнав на собі певного впливу валлійської та корнської мов. Цей діалект є ротичним, тому його характерною особливістю є вимова звуку /r(r)/, яка схожа до вимови американської англійської; дифтонг /aɪ/ вимовляється наближено до /rɪ/; приголосна фонема /h/ не вимовляється на початку слова; закінчення «-ing» вимовляється /ɪn/; t-глоталізація – використання твердого приступу /ʔ/ алофону /t/ у кінцевій позиції складу; кінцева літера «у» вимовляється як /eɪ/, наприклад, *silly* /'sɪleɪ/; у словах, що містять літеру «г» перед голосною часто відбувається метатеза (перестановка звуків) – «*gurt*» (*great*), «*chillurn*» (*children*); в багатьох словах буква «l» наприкінці слова не вимовляється, наприклад, «*an old gold bowl*» звучатиме як «*an ode goad bow*»; кінцеве «а» реалізується звуком /ɔ:/ – *сінета* як «*сінетав*» [5; 11, 12].

Валлійський (Welsh English) діалект характеризується значним впливом валлійської мови у сфері граматики та словникового складу.

На території Уельсу поширені дві мови – валлійська і англійська, при чому в міських районах англійська переважає і вивчається в школах як друга мова. Валлійський діалект значно відрізняється від орфоепічної норми (Received Pronunciation). Основними фонологічними відмінностями є: а) у голосних звуках – вимова звуку /æ/ замість /ɑ:/; дифтонги /eɪ/, /ɜv/ замінюються на монофтонги /ɛ:/, /ɔ:/; голосна /z:/ у слові *girl* вимовляється з заокругленими губами наближено до /ɔ:/; звук /l/ вкінці слів замінюється довгим /i:/; б) у приголосних звуках – приголосні в інтервокальній позиції подвоюються; глухі проривні вимовляються з сильним приди-

хом; оскільки валлійський діалект є неротичним, то звук /r/ є так званим «флепом» (хлопаючим звуком) [5, с. 270].

Шотландський (Scottish English) діалект відчутно змінився під впливом шотландської мови. Для діалекту характерна вимова звуку /r/, на зразок американської англійської.

Сьогодні освічені шотландці розмовляють видом шотландського варіанту стандартної англійської, яка граматично і лексично практично не відрізняється від загальнозживаної англійської, хоча має помітний шотландський акцент. На відміну від шотландського стандарту, нестандартні діалекти помітно позначені впливом шотландської мови і значно відрізняються від інших варіантів англійської. Тому студентам, які вивчають орфоепічну норму англійської мови, цей діалект буде досить складно зрозуміти.

Характерними особливостями цього діалекту є: а) у голосних звуках – збереження післявокального /r/, оскільки шотландська англійська є ротичною мовою; зникнення звуків /iə/, /z:/, /εə/, /vɜ/, наприклад, *beer* /bɪr /, *bird* /bɪrd /, *moor* /mʊr/; довжина звуку не є визначальною для шотландських голосних; не існує відмінності між звуками /æ/ – /ɑ:/, наприклад *hat* /hɑ:t/ – *dance* /dɑ:ns/; в нестандартних діалектах замість дифтонга /av/ з'являється звук /u:/, наприклад, *house* /hu:s/, замість дифтонга /ɜv/ з'являється звук /ɔ/, порівняймо *not* /nɒt/ і *note* /nɒt/; б) у приголосних звуках – початкові приголосні /p, t, k/ вимовляються без придиху; звук /l/ твердий (темний) у всіх позиціях; закінчення «-ing» вимовляється /ɪn/; /θr/ як /fr/ – *through* /fru:/ [5; 14].

Ірландський (Irish English) діалект позначений впливом гельської мови. Це ротична мова, в якій цей звук є пост-вокалічний, характерною є вібруюча /r/. В регіональних акцентах вживається твердий приступ, який може вимовлятися одночасно з глухими звуками між голосними.

Англійська, яка поширилась в Ірландській республіці, зберігає риси притаманні західним регіонам Англії. Оскільки на півночі Ірландії багато шотландських переселенців, то мова зазнала відчутного впливу шотландського діалекту. Діалекти північної і південної Ірландії теж відрізняються, слід зазначити, що мова там досить негомогенна.

Система змін у голосних звуках схожа до шотландського діалекту: а) у голосних звуках вимова голосного звуку може варіюватися в залежності від наступної фонемі. Так, наприклад, дифтонг /eɪ/ змінюється на /ε/ – *bay* /be/, *plate* /plet/; дифтонг /ɜv/ і довгий звук /ɔ:/ замінюються коротким /ɔ/ – *boat* /bɒt/, *board* /bɒd/, звуки /ɑ:/, /æ/ замінюються звуком /a/ – *half* /haf/, *pat* /pat/; б) у приголосних звуках – інтервокальне /t/ замінюється на дзвінке /d/ – *city* /'sɪdi:/; звук /ð/ зникає між голосними *mother* /mʌð/ [5, с. 272-273].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, територіальний діалект – це різновид мови, що використовується на територіально-обмеженій мовній області та відрізняється від стандартного варіанту наявністю певних фонологічних, лексичних і граматичних особливостей. Існує чимала кількість класифікацій територіальних діалектів британської англійської мови. У статті проаналізовано сім найтипівших

діалектів і виявлено, що всі вони відрізняються від орфоепічної норми певними фонологічними особливостями. Найбільш віддаленими від літературної мови вважаються східно-англійський і західно-англійський діалекти.

«Територіальні діалекти – це діти національної мови, рідні діти. Їх існування не йде на шкоду літературній мові. Навпаки, вони є джерелом збагачення, опорою, резервом і запорукою розвитку літературної мови» [7].

Список літератури:

1. Гак В. Г. Языковая вариантность в свете общей теории вариантности / В. Г. Гак // Вариантность как свойство язык. системы. – М., 1982. – Ч. 1. – С. 72.
2. Жлуктенко Ю. А. Языковые ситуации и взаимодействие языков. – К.: Наукова думка. – 1989. – 170 с.
3. Колісник М. П. Уточнення змістового насичення терміна «діалект» / М. П. Колісник // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – Вип. 129. – С. 478-483.
4. Солнцев В. М. Вариативность как общее свойство языковой системы / В. М. Солнцев // Вопросы языкознания. – 1984. – № 2. – С. 31-42.
5. Соколова М. А. Теоретическая фонетика английского языка: учебник для студентов институтов и факультетов иностранных языков / М. А. Соколова, К. П. Гунтовт и др. – М.: Владос, 2004. – 288 с.
6. Степанов Ю. Основы общего языкознания. – М.: Просвещение, 1975. – 271 с.
7. Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ruthenia.info/txt/vidrodzhenia/ivanysyn.html>
8. Crystal D. The English language. – London: Penguin UK, 2002. – 336 p.
9. Ellis A. J. On early English Pronunciation / A. J. Ellis. – L.: Trübner & Co., 1869-1886. – 835 p.
10. Quirk R. The use of English. London. – 1962. – 285 p.
11. Trudgill P. Dialects /P. Trudgill. – L.: Routledge, 1994. – 80 p.
12. Trudgill P. Dialects in Contact. – Oxford: Blackwell, 1986. – 174 p.
13. Trudgill P. The Dialects of England. – Cambridge: The Macmillan, 2000. – 154 p.
14. www.en.wikipedia.org/wiki/List_of_dialects_of_the_English_language/

Демків Ю.М.

Дрогобычский государственный педагогический университет
имени Ивана Франко

АНГЛИЙСКИЙ ЛИТЕРАТУРНЫЙ ЯЗЫК И ЕГО ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЕ ДИАЛЕКТЫ: КОМПАРАТИВНЫЙ АНАЛИЗ

Аннотация

Статья посвящена английской литературной речи и ее территориальным диалектам. Проанализированы различия между терминами «литературный язык», «вариант», «просторечие» и «диалект». Представлена классификация местных диалектов современного британского английского языка. Охарактеризованы основные фонологические особенности наиболее распространенных территориальных диалектов.

Ключевые слова: британский английский, литературный язык, диалект, просторечие, вариант языка, акцент.

Demkiv Y.M.

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

ENGLISH LITERARY LANGUAGE AND ITS TERRITORIAL DIALECTS: COMPARATIVE ANALYSIS

Summary

The article is devoted to the English literary language and its regional dialects. The difference among the terms «literary language», «variant», «vernacular» and «dialect» was analyzed. The classification of local dialects of the modern British English was described. The the main phonological features of the most common local dialects were characterised.

Keywords: British English, literary language, dialect, vernacular, variant of the language, accent.